

ОБЩИ ЗАКОНОМЕРНОСТИ В ДЪРЖАВНИТЕ ОБРАЗОВАТЕЛНИ СТАНДАРТИ ЗА ПОСТИГАНЕ НА ПРИОБЩАВАЩА СРЕДА

Десислава Пенчева, Емилия Евгениева

Резюме: Менеджмънтът на процеса на обучение изисква планиране и детайлизиране на учебното съдържание спрямо способностите на децата и възникващите на тяхно основание възможности за индивидуален подход от страна на педагозите. Търси се механизъм, при който да станат възможни устойчивото развитие и изграждането на среда за комуникация без изолация. Това са съвременни постановки в сферата на образованието, които са заложени в нормативните и стратегическите документи и имат за задача да преодолеят негативното влияние от формализма на процеса на обучение. Постигането на това може да допринесе средата за обучение да стане приемаща за подрастващите и постепенно да се развие в по-пълнен обем и приложи философията на приобщаването.

Ключови думи: приобщаващо образование, учебни програми, менеджмънт на образованието, държавни образователни стандарти

GENERAL PRINCIPLES IN THE NATIONAL EDUCATION STANDARDS FOR ACHIEVEMENT OF INCLUSIVE ENVIRONMENT

Desislava Pencheva, Emilia Evgenieva

Abstract: The management of the education process requires planning and detailing the education content according to the children's abilities and the resulting opportunities for an individual approach by teachers. The mechanism in which sustainable development and the construction of a communication environment without isolation are made possible is sought.. These are the contemporary approaches in the field of education, which are embedded in the normative and strategic documents and are aimed at overcoming the negative impact of the formalism in education. Attaining this goal can contribute to making the learning environment more inclusive for the students and gradually implement in full the philosophy of inclusion.

Keywords: inclusive education, curricula, education management, national education standards

Изграждането на приобщаваща среда на обучение е продължителен процес и изисква разглеждане на разнообразни аспекти от нейното реализиране, които са свързани с участниците, администрирането, методите, финансирането и т.н. Важен момент е съдържателният анализ на държавните образователни стандарти за учебното съдържание, чрез които се покриват изискванията за целия процес на обучение – от предучилищно образование до завършването на средното образование. Един от принципите на тяхното изграждане е единството на познавателния континуум, който е разработен в съответствие с психичната зрялост на подрастващите и съответната на това готовност за една или друга учебно-познавателна дейност. В изследване, което направихме до приемането на новите стандарти към Закона за предучилищно и училищно образование, установихме, че процесите на приобщаване зависят от културните форми, използвани от организационната психология, които осигуряват социалната среда и възможностите за ефикасно функциониране на личността, изпълнявайки една или друга социална роля. Един от изведените изводи от това изследване е, че: „Ценностното приемане/неприемане и личностното мотивиране на даден процес се развива с по-бързи темпове от институционалните промени.“ (Evgenieva, 2017). Този извод провокира желанието ни да се потърси вариант за личностното мотивиране на процеса на обучение чрез описание на взаимодействието „способност – постижение“ в процеса на учене. Считаме, че разгръщането на способностите и довеждането им до очаквани постижения би било подкрепящо и носещо удовлетворение от свършената учебно-познавателна работа от подрастващите. Или създаването на проходимост между способности и постижения ще осигури поддържането на учебно-познавателната мотивация. При изграждане на търсената проходимост заложеният в образователните стандарти континуум може да се припознае като гарант на устойчивото развитие в процеса на обучение.

Приетия неотдавна Закона за предучилищно и училищно образование и стандарти към него постепенно се налагат в пълнотата си в системата. През изминалите години се направи тяхната практическа апробация и в значителна степен бяха подобрени текстовете в тях. Процесът беше отворен и в него взе участие цялата педагогическа общност.

Обичайно всяка нова система от норми изисква и разработването на съответстващата ѝ педагогическа технология, в която да намерят своето ново взаимодействие образователните норми, като например постигането

на образователен минимум и съответния на него личностен максимум в процеса на обучение, създаване на подкрепяща образователна среда и разгръщане на философията на приобщаване, създаване на иновативни практики, покривайки новите изисквания на обществото и пазара на труда към компетентностите на завършващите ученици, намиране на възможности за включване в пазара на труда и на завършващи ученици със специални образователни потребности, намиране на възможности за преодоляване на риска от отпадане от образователната система на немалката група от деца и ученици в риск, както и намиране на достатъчно и качествени предизвикателства за различното темпо на усвояване на общообразователното учебно съдържание от даровитите деца и ученици.

В допълнения към тези промени е преживяната ситуация на необходимо прилагане на дистанционно обучение при извънредни обстоятелства. Обръщаме внимание на този факт, тъй като той сам по себе си вече е приведена в действие образователна философия на приобщаване на новостите и спецификите на съвременното общество, което е много по-динамично и ефективно от предходните. Тази съвременна картина на гъвкавост в администрирането на системата на образование показва, че започва да се преодолява специфичната „ритуализация на процеса на обучение и създаване на митове, които след появяването си са вече устойчиви и трудно могат да бъдат преодолявани“ (Evgenieva, 2017).

Целта на настоящата студията е да представи възможност за намаляване на дистанцията между педагогическата практиката и мениджмънта на процеса на обучение чрез създаване на възможност за комуникация на развитието.

Въпросът, на който ще потърсим отговор, е дали в държавните образователни стандарти за общообразователно съдържание има реално наличие на непрекъснатост и съобразност с психичната възраст на подрастващите.

Ако отговорът е положителен, то наблюдаваното отношение „способности – постижения“, ще може да повлияе на учебно-познавателната мотивация и да способства за устойчиво развитие на подрастващите, за което има разработени критерии.

Ако отговорът е положителен, чрез разработените критерии за поддържане на отношение „способности – постижения“ ще може да се открият и съответно да се подкрепят допълнително децата, които имат нужда от това: деца със специални образователни потребности, деца в риск и даровити деца.

Ако отговорът е положителен, то ще може педагозите да имат видими доказателства за това, че подрастващите покриват образователния минимум и да концентрират своята работа върху постигането на личностен максимум чрез разработване на системи от индивидуални задачи.

Така формулираните отправни точки за наблюдение на наличието на непрекъснатост на процеса на обучение ще се потърсят чрез сравнителен анализ на учебната документация от предучилищно до средно образование след обособяването на системата от критерии, осигуряващи взаимодействието „способност – постижение“.

МЕТОДИКА

В последните години се промени дневният ред на обществото в условията на covid пандемия. За първи път от повече от петдесет години, откакто е прието, че образованието е ключ към избягване на бедността и дискриминацията, имаше такова глобално засягане на процеса на обучение на подрастващите по целия свят. Счита се, че повече от 90% от тях са останали извън системата за времето на нейното затваряне. Реорганизацията на присъствената формата на обучение в електронно базирана се направи бързо. Педагозите поеха върху себе си първата тежест от новото нормално и осигуриха възможност за обучение първо с помощта и подкрепата на социалните медии и след това на различни електронни платформи за обучение. Тази тотална и неочаквана промяна повлия цялостно върху традиционния мениджмънт на процеса на обучение и създаде известно усещане за повече либералност. Това налага все по-активно да се работи по посока на разработване на нови механизми за взаимодействие на всички нива на процеса на обучение. Изисква се да се направи ревизия на съществуващите модели на взаимодействие, използвани при класическото присъствено обучение, така че да подкрепят налагащата се смесена форма на обучение.

Може да се каже, че подготовката за тези процеси, които се случиха при извънредна пандемична ситуация, е планирана още през 2015 година при утвърждаване на системата от цели за постигане на устойчиво развитие до 2030 година. Във формулираната Цел 4., която е насочена към: „Осигуряване на приобщаващо и справедливо качествено образование и насърчаване на възможностите за обучение през целия живот за всички“ е предвиден един от начините за постигането ѝ чрез „комуникация за развитието“.

„Комуникацията за развитие може да се дефинира и като процес на систематична или стратегическа намеса с помощта на медиите (печат, радио, телефон, видео и интернет) или образованието (обучения, ограмотяване, образование) за целите на позитивната социална промяна. Според McPhail промяната може да бъде икономическа, личностна, духовна, културна или политическа (Phileva, 2015). На практика с въвеждането на смесената форма на обучение се постигна реално взаимодействие между медиите и образованието, т.е. преминава се крачка напред към търсената възможност за комуникация за развитие. По време на това

цялостното или частичното затваряне на учебните заведения през 2019/2020 и 2020/2021 учебни години с различна продължителност от време, за да могат да се провеждат учебните занятия, се използваха в единна среда: интернет и разработените в неговото виртуално пространство електронни образователни платформи, въведоха се различни видеоуроци, част от които се разпространяват по канал на обществената телевизия за регионите със слабо развита интернет мрежа, а за подрастващите с по-слаба мотивация или среда за обучение в процеса се включиха образователни медиатори, които достигаха до местата на тяхното живеене. В тези две години се наблюдава нова конструкция на взаимодействие между средствата и формите на обучение, което осигури гъвкавост и много по-висока степен на мобилност на процеса. Учителите и учениците непрекъснато сменяха средата на обучение (присъствена, дистанционна, чрез медиатор), с което се очерта реалната картина на съвременния дневен ред на комуникацията за развитие. Така процесите, започнати в последните две десетилетия на миналия век, получиха своето допълнение чрез реализираните дигитални трансформации и нова социалната инфраструктура, популярно наречено „новото нормално“. Картината, която се очертава в резултат на това, е доста пъстра. В доклада на резултатите от проведено изследване през 2021 г. в Европа и Африка на УНИЦЕФ се посочва, че дигиталната среда е все още нееднозначно успешна, тъй като тя е място за обучение за 61% от анкетираните ученици и млади хора, а за 71% място за напрежение и обida. (Дигитални трансформации и социална инфраструктура, 2021).

Комуникацията е в центъра на промяната на социалните явления и създаването на условия за нейното успешно протичане. Комуникацията в съвременната информационна среда е значително по-различна от тази в предходната индустриална епоха. Но още тогава Т. Кун (Kuhn, 1977) заяви, че механизмът на една промяна може да се определи или като кризисен с всичките социално-научни и практически, включително анархо-непрогнозируеми, но контролируеми, нерегламентирани последиствия. Или обратното: да приемем, че наблюдаваният, разрастващ се интерес към частното проявление на ситуацията може да се приеме като „социално споделен възглед“, което дава възможност за преминаване от точката на криза и дезорганизация в устойчиво развитие.

Тези социално споделени възгледи, случващи се и в образователния процес, могат да се пренамерят в новите образователни стандарти, които в последните две десетилетия се променят динамично. Търси се начин те да заработят не само като нормиращ и много често рестриктивен документ, но и като задаващ възможностите за развитие, прогнозиращ новите хоризонти. Тази тенденция се наблюдава в страните от целия Европейски съюз и много други демократично развиващи образователни

системи по света. Това прави новите реалности всеобщи и съответни на духа на глобално развиващото се информационно общество.

Хармонизацията на практическо ниво в процеса на обучение е отворен процес, който изисква непрекъснато наблюдение, анализиране и обновяване, което е целта на настоящото изложение.

Съвременните педагози в условията на налагащата се „комуникацията за развитие“ са поставени пред сериозно предизвикателство и необходимост от разработване на съдържание, което да съответства на изискванията на електронната среда за обучение и степенята на неформално информиране днес. Успешното справяне с тази задача налага да се освободи ресурс от време, което е толкова необходимо за разработване на новите електронни учебни съдържания, които да се използват в образователните платформи. Налага се да се направи и осъвременяване на методите за обучение и средствата, използвани при тях, за да се постигне нов тип познавателна оперативност.

Нагрупаният в последните няколко години опит за работа чрез: социални медии и обществена телевизия, образователни електронни платформи, работа с медиатори и в динамична комбинация с присъствената форма на обучение, очертава основни посоки за развитие. Дори наложеното едновременно преминаване на учене в електронна среда показва и някои предимства на процеса, които се отразиха върху цялостното разбиране за новата комуникационна среда в образователната система. Например, в този период се даде възможност на родителите да бъдат значително по-съпричастни към процеса на учене на своите деца, защото учебните часове влязоха във всяка една къща или общност. На преден план излезе начинът, по който семейството общува и разпределя задачите си в неформалното фамилно пространство. Забързаният ритъм на живот до този момент в значителна степен беше изместил този акцент от семейния живот.

Допълнително към цялата тази иновативна среда са и вече започналите процеси на формиране на образователна среда без изключване, за да могат да бъдат приобщени към нея всички подрастващи. Това налага новостите да се развият и по отношение на философията на приобщаващото образование и обучение. В наредбата за приобщаващо образование, която е част от системата от наредби, организиращи процеса на обучение, са зададени нови компетентности. Такива например са: работа в екип и работа с библиотечни информационни източници. Обръщаме внимание на тях, доколкото те могат да бъдат открити в иновативната информационна и комуникационна среда. Тяхното разгръщане чрез комуникацията за развитие е, възможност за преструктуриране на конвенционалните педагогически технологии в иновативни такива, така че да се отговори на необходимостта от протичане и систематизиране на оперативна информация между

членовете на педагогическите екипи, да се повиши взаимното им доверие, както и да се осигурят възможности за индивидуален подход към всяко дете чрез осигуряване на взаимодействие между способности и постигнати резултати.

Търсената възможност от освобождаването на времеви ресурс е по посока на постигане на своеобразно приобщаване на педагогическата общност към новите реалности за намирането на възможностите за реализиране на комуникацията за развитие. Начинът, който предлагаме, може да бъде приет и като конвенционален, но с иновативна философия.

В същото време обособилата се реална комуникация за развитие чрез взаимодействието на медиуми и образование може да повлияе в значителна степен на отношението „способности – постижения“, тъй като се разширява институционализираното учебно пространство с медиумите, което от своя страна удовлетворява дигиталния профил на съвременните „Z“ и Алфа поколения. Чрез получената подкрепа на тяхната дигитална ориентираност и насочване на процеса на обучение в тази посока се очаква да се постигне значителна по-висока мотивация за учене. Тук не стои на вниманието ни формата на дигиталните ресурси, а доколко те са конкурентни със съдържанието в дигиталната среда на тези, които използват съвременните поколения. Това е много сериозна тема и тя трябва да получи своето заслужено място в педагогическите изследвания.

При настъпилите промени в съвременното общество и образователната среда, в частност, стана невъзможно да не се получи пренастройване на класическата урокоцентрична система по посока на личността на ученика за удовлетворяване на взаимовръзката „способност – постижение“. Този процес не е нов. По него отдавна се работи и се търсят успешни модели, които да могат да преодолеят класическата класно-урочна организация. Сега той е подкрепен от политиката на приобщаване, която е насочена към всички деца. Образователната система има за цел да приобщи подрастващите към социалното познание и да им осигури лесно включване на пазара на труда. Политиката на приобщаване засилва този процес. Вече са предвидени дейности под формулировката „обща подкрепа“, които да могат да преодолеят класическата организация чрез обръщане на вниманието към: екипната работа, работата с информационни източници, заниманията по интереси, ранното оценяване на здравословен начин на живот. На пръв поглед това са стандартни теми за учебното съдържание на обучението. Разликата сега е в това, че при общата подкрепа има предвидено допълнително време, в което учителите могат да изведат един или няколко от тези аспекти в работата си с децата и учениците. Общата подкрепа, която може да се разгледа в контекста на мотивацията за комуникация на развитието, може да бъде добре подредена и изпълнена, така че чрез нея да се създаде

отношение към различността/индивидуалността на всички деца. Тогава децата със специални образователни потребности, децата в риск или даровитите деца няма да бъдат стигматизирани като различни, а ще са в общия контекст на личностно ориентирано обучение. Този процес може успешно да се подкрепи с компетентностния подход, който е вече заложен в образователните стандарти, но все още е много млад за практиката, което ограничава положителните ефекти от него. Преодоляване на все още силното стигматизиране и създаването на по-продуктивна връзка със съвременния профил на подрастващите има достатъчно добре структуриран нормативен ресурс. Това налага да се обърне внимание на състоянието на мениджмънта на процеса на обучение, така че да се постигнат по-добри резултати и да се скъси дистанцията между етапите през целия период на обучение – предучилищно-училищно (начално, прогимназиално, гимназиално) образование.

Направените бележки по състоянието на съвременната образователна среда изискват един от използваните в настоящия анализ методи да е базиран на сравнението. Сравнението между наредбите, с които се въвежда общообразователното учебно съдържание в предучилищното и училищно образование, е сходно. И в двете наредби се структурират по образователни направления/учебни предмети. Всяко от направленията, съответно учебните предмети са съобразени с възрастта и съответно на това са и очакваните резултати (виж. Чл. 1 съответно на „Наредба №5 за предучилищното образование“ и „Наредба №5 за общообразователното съдържание“

Единството в подхода на структурирането на познавателното и учебното съдържание изисква единство в разработваните педагогически технологии, които да осигурят реалното преминаване от етап в етап с постижения, базирани на способностите на подрастващите.

В отговор на наблюдаваното единство в стандартите разработихме модел, чрез който да проследим континуума на социалнозначимия опит, включен в учебното съдържание.

Методиката е базирана на системността на подходите и е винаги печеливша. Затова при структурирането на модела следвахме тази логика.

Всяка система, за да може да бъде моделирана, е необходимо да отговаря на определени критерии за оценка. Базата за тези критерии е разработена в дисертационното изследване на Д. Пенчева (Pencheva, 2017). В него е потърсена възможност да се подобри мениджмънта на учебно-познавателния процес при приобщаване на децата и учениците със специални образователни потребности в общообразователна среда. За целта в разработените инструменти за всички познавателни области в предучилищното познавателно съдържание акцентът е поставен върху способностите на децата. Отправната точка на изследването тогава

беше мениджмънта на процеса на обучение, но допълнителният ефект от неговото реализиране е по посока на отношението „способност – постижение“. Решаването на проблемите с мениджмънта на процеса на обучение е възможно, ако се тръгне по линията „способност – постижение“, така че да се преодолее еднопосочността на процеса от социалния опит към ученика или от учителя към ученика, а да се потърсят възможности за реално взаимодействие, което е мотивирано в описанието на целта на дисертационното изследване тогава: „Търсената гъвкавост е по отношение на системата на приемаща среда на територията на учебното заведение спрямо: структурирана процедура за установяване на актуално учебно-познавателно състояние на детето; приважане на учебното съдържание към актуалното състояние на детето; намиране на нивото на учебното съдържание, на което да взаимодействат децата със специални образователни потребности с останалите ученици; намиране на взаимодействието на учебното съдържание с ключовите компетентности и др.“.

Нагрупаният опит с мениджмънта на процеса на обучение използвахме в настоящата практическа разработка за намиране на континуума на учебното съдържание в държавните образователни стандарти. Разбирането за критерии за определяне на способностите на ученика се разполага в няколко полета: самостоятелна/групова реализация на способността; степен на разбиране на образователното съдържание; със степен на подкрепа и/или наблюдение; в зависимост/независимо от структурираната учебно-познавателна среда. Такъв тип система от критерии могат да способстват за създаването на своеобразна „символна среда, която да е насочена към управление и организация на класна култура и по-специално на нейните символни измерения – материални и духовни. Символите представят в съкратен вид идея, асоциация с предмет, субект, събитие.“ (Ranev, 2014)

Символната среда е важен момент в разработването на търсения континуум, защото „постепенно се следва преминаване от онова, което е специфично за сетивно-сензорното, което се проявява на нивото на отношението между „сигнал – знак“ и съответстващата на него реакция, както и към възможностите, които осигурява преднамерено кодиране на обективната действителност на основание на полученото отношение „обект – символ“ и отнесено към специфичното за обучението целеполагане. По този начин се осигурява креативност на две нива. Последваща на тях е необходимостта от ранжиране и регулиране на усвоената до един етап действителност, така че да може съобразно на базисните характеристики да се отнесе към една или друга картина за света. При това разпределяне на усвоеното в двете предходни нива се намесват основните способности на субекта да класифицира“ (Evgenieva, 2001).

Структурата на системата от критериите е представена в Таблица 1.

Формулираните показатели са пет, като всеки от тях е базиран на степента на необходимост от подкрепа или възможна самостоятелност при решаването на различни познавателни задачи. Символизацията е спрямо степента на разбиране и съответната на нея възможност да се намеси педагогът и да подкрепи процеса. Мерната единица е способността, степента на самостоятелност, степента на разбиране.

По този начин построените пет критерия дават възможност на педагога да се обърне към личността на детето и неговите способности, които може да използва при справяне с определена учебна ситуация, информация и степен на усвояване на знание. В петте критерия се допълва и формата, в която може да участва детето в процеса на ученето: индивидуална, самостоятелна, групов (в занималня), всяка учебна ситуация. По този начин ранжирани критериите дава много повече информация за актуалните учебно-познавателни особености на детето, която да бъде обсъждана и развивана в екипните срещи на педагозите и в консултациите, които се правят с родителите.

Таблица 1. Описание на петстепенна оценка на постиженията на детето съответно на неговите способности и необходимата за тях подкрепа.

1	2	3	4	5
Очакваният резултат не е достигнат	Детето частично се справя в индивидуална работа или в малка група до 3 души, когато е подкрепяно от възрастен.	Детето се справя самостоятелно в индивидуална работа/ в малка група до 3 души.	Детето частично се справя в ситуации, в които това е задача към цялата група (понякога има нужда от подкрепа от възрастен).	Детето постига очаквания резултат, самоконтролира се в рамките на насоките за конкретния контекст (учебна ситуация, свободна игра, хранене и т.н), който обикновено е предвидим, но подлежи на промяна.
Не се справя	Детето постига очаквания резултат под пряко наблюдение в структуриран контекст (обичайно това е в кабинет на специалист). Справя се с голяма доза помощ.	Детето постига очаквания резултат под пряко наблюдение, с известна степен на самостоятелност в структуриран контекст (обичайно това е в кабинет на специалист). Справя се самостоятелно в индивидуална работа или в малка група.	Детето постига очаквания резултат под пряко наблюдение, с известна степен на самостоятелност в рамките на контекст, който обикновено е предвидим, но подлежи на промяна. Справя се с помощ в занималнята.	Справя се самостоятелно във всякакви ситуации

Степента на справяне в системата от критерии е представена като: „не се справя“, „частично се справя“, „самостоятелно се справя в индивидуална

работа“, „самостоятелно се справя в групова работа“, „постига очакваните резултат, самоконтролира се в рамките на насоките...“.

Рамката на постиженията от „не се справя“ до „справя се и се самоконтролира“ показва широкия диапазон, в който се разполагат от учебно-познавателни способности и гарантират функционирането на приобщаващата философия и развиването на приемаща среда. Това позволява учителят да направи планиране на дейността както за тези, които имат известно изоставане в развитието, също на децата с типично развитие, така и на тези, които имат определени дарби в някои от познавателните области. Представените критерии за оценка на способностите на детето дават възможност да се удовлетвори идеята „че успеваемостта зависи от ... наличието на съобразена с особеностите на децата помощ от страна на педагога“ (Balkanska & Trosheva, 2014).

СИСТЕМНОСТ ПРИ ИЗГРАЖДАНЕ НА СТРУКТУРАТА НА ПОЗНАВАТЕЛНОТО СЪДЪРЖАНИЕ

Познавателното съдържание има основна характеристика – системност. Затова предлаганият модел поддържа възможността учителят да проследи всички компоненти от него, така че да установи доколко и как може да бъдат постигнати от дадено дете. Това може да стане в началото на учебната година или в началото на всеки раздел. Предложеният модел в това отношение е гъвкав и позволява избор. Към всеки съдържателен компонент са приложени вече оформените пет критерия, за да може да се прави лесна статистика и систематизиране на познавателното съдържание спрямо способностите и постигане на определени педагогически цели.

Обобщението на познавателното съдържание на този етап на представяне е предназначено за 4-5-годишните деца. Изборът на тази възраст не е случаен. Част от тези деца вече са имали скрининга за общо развитие и идентифициране на възможни затруднения в ученето, който се прави на навършилите три години и половина със съгласието на родителите. Получените данни от скрининга и оценката на способностите на децата от учителя може да бъдат сравнение и да се направи по-задълбочен анализ, така че да се изберат полезните методи за работа.

В изведената структура на познавателното съдържание в Таблица 2. са взети под внимание и някои основни характеристики на личностното развитие на детето, така че да може да се приложи компетентностния подход, планиране и организиране на последващата конкретна познавателна дейност.

Таблица 2. Структуриране на учебното съдържание
за 4-5-годишните деца по направления.

I. Социални умения – себепознание. Самостоятелност. Владеене на норми и правила и прилагането им във взаимодействие с деца и възрастни.

БЕЛ	Назовава някои роднински връзки в своето семейство.	1 2 3 4 5
ОКОЛЕН СВЯТ	Определя ролевата принадлежност на членовете на семейството и на рода си.	1 2 3 4 5
	Описва собствените си преживявания и постъпките си.	1 2 3 4 5
	Назовава отговорности на близките си към него и свои отговорности към тях.	1 2 3 4 5
	Посочва съиграчи, като се съобразява с темата/замисъла.	1 2 3 4 5
	Създава приятелства.	1 2 3 4 5
	Изразява причини за това, което харесва и не харесва.	1 2 3 4 5
	Опитва емоционално да свърже желанията си с възможностите на другите за осигуряването им.	1 2 3 4 5
	Назовава и спазва елементарни хигиенни правила и здравословен режим през деня.	1 2 3 4 5
	Има представа за професиите на своите родители и това, че работят, за да са полезни и да се грижат за семействата си.	1 2 3 4 5
	Има конкретни представи за деца с различия и съдействия на другите в процеса на самоутвърждаване.	1 2 3 4 5
КОНСТ- РУИРАНЕ И ТЕХНО- ЛОГИИ	Разбира и следва поетапно демонстрирани указания при създаване на модел.	1 2 3 4 5
	Стреми се да пази, чисти и поддържа грехите и обувките си по указание.	1 2 3 4 5
	Стреми се да облича и съблича грехите си по указания.	1 2 3 4 5
	Изслушва и избира едно от няколко възможни решения.	1 2 3 4 5
	Има представа за лично участие в общите дейности на групата.	1 2 3 4 5
ФИЗ. КУЛТ.	Строява се един зад друг и един до друг по права линия, в кръг и обратно със и без захващане на ръцете. Придвижва се чрез ходене в общ темп и ритъм.	1 2 3 4 5
	Придвижва се чрез ходене в разпръснат строй , в колона с престрояване в кръг и обратно, със смяна на посоката.	1 2 3 4 5
	Придвижва се чрез бягане в разпръснат строй , в колона , със смяна на посоката и темпа . Бяга в права посока и зиг-заг.	1 2 3 4 5
	Разбира двигателни задачи и правила , стреми се към постижения и себедоказване.	1 2 3 4 5
	Играе с другите деца, като се грижи за своята безопасност и за безопасността на другите деца.	1 2 3 4 5
	Спазва основни изисквания и правила при изпълнение на елементи на различни спортове.	1 2 3 4 5

Себепознание. Примерни въпроси:

Как се казваш? На колко си години? Къде живееш? Как се казват мама и татко? Каква е професията на мама (татко)?/ Какво работи мама (татко)?/ Кои са твоите приятели? На какво обичате да си играете?

Видове игри и включване във взаимодействие с околните

Наблюдавайте детето:

- предпочита ли да играе само (за тази възраст е характерна играта „един до друг“), прави ли опити да се включва в диадни или групови взаимоотношения;
- какви игри предпочита детето – манипулативни, предметни, конструктивни, музикално-подвижни, двигателни, сюжетно-ролеви, игри с правила;
- когато е във взаимодействие с други деца споделя ли играчки и други вещи;
- какво поведение има в ситуация на конфликт (лесно ли влиза в конфликт, какви стратегии използва при опит за разрешаване – търси помощта на възрастен, отстъпва, опитва се да наложи своето);
- проявява ли съпричастност и оказва ли помощ на приятелите си/ проява на емпатия.

Владее ли норми и правила и прилагането им при взаимодействие с деца и възрастни

Наблюдавайте детето:

- разбира ли връзката „предмет – действие – дейност“;
- умее ли да изпълнява проста (еднодействиена) инструкция/ комплексна инструкция (от битов характер, дидактична, ...);
- умее ли да спазва правилата на игрите;
- умее ли да следва установен режим в ДГ/ как се адаптира към режимните дейности;
- специфични при изпълняването на комплексна инструкция – рутинна и новозададена.

II. Двигателно развитие. Обща и фина моторика

ИЗОБРА- ЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО	Апликуира, като комбинира различни елементи, получени чрез изрязване и откъсване.	1 2 3 4 5
	Използва декоративни елементи и съчетава цветове при украса на детски творби от областта на народното и приложното творчество.	1 2 3 4 5
	Моделира обемни образи и придава характерни детайли и особености, като използва различни пластични материали.	1 2 3 4 5
	Изобразява обекти чрез крива затворена линия и кръгла форма .	1 2 3 4 5
	Декорира свободно, като използва стилизирани образи .	1 2 3 4 5
КОНСТ- РУИРАНЕ И ТЕХНО- ЛОГИИ	Изработва под указанията на учителя модел, като изрязва, сгъва и залепва елементи.	1 2 3 4 5
	Реже с ножица хартия по очертана права линия .	1 2 3 4 5
	Съединява отрязани с ножица елементи чрез залепване .	1 2 3 4 5
	Свързва чрез нанизване и промушване .	1 2 3 4 5
ФИЗ. КУЛТ.	Скача и прескача ниски препятствия с един и два крака .	1 2 3 4 5
	Хвърля с две ръце отдолу напред и отгоре напред гумена топка, с една ръка малка топка във вертикална цел и в далечина.	1 2 3 4 5
	Катери се по ниска катерушка и сяда върху нея. Свободно се прекатерва над уред с височина до 40 см.	1 2 3 4 5
	Изпълнява физически упражнения без уред, които да въздействат върху развитието на всички мускулни групи и подпомагат развитието на по-слабите мускулни групи (коремни и странични).	1 2 3 4 5

Фина моторика. Подготовка за ограмотяване
Наблюдавайте детето умее ли:

Рисува по образец (Нарисувай същото)	
облак	да не
кръг	да не
квадрат	да не
борче	да не
стълба	да не

Рисува по указание	
облак	да не
кръг	да не
квадрат	да не
борче	да не
стълба	да не

Обърнете внимание дали елементите са свързани, детето спазило ли е броя им (при рисуването по образец), как са разположени на листа, посоката на елементите (има връзка с уменията на детето за пространство).

III. Разбиране и употреба на думи и изрази

БЕЛ	Дава прости обяснения за своите действия.	1 2 3 4 5
	Участва в диалог.	1 2 3 4 5
	Използва базов речник (съществителни, прилагателни, глаголи, свързващи думи, местоимения).	1 2 3 4 5
	Описва играчка по зададени опори (цвят, големина, предназначение).	1 2 3 4 5
	Назовава правилно предмети, лица, явления, събития.	1 2 3 4 5
	Говори за лични събития в миналото и в бъдещето.	1 2 3 4 5
	Съставя въпросителни изречения.	1 2 3 4 5
	Задава въпроси, свързани с художествен текст.	1 2 3 4 5
МАТЕ-МАТИКА	Разпознава и назовава кръг, квадрат и триъгълник.	1 2 3 4 5
	Назовава и показва дължина на предмети, като използва дълъг, къс, по-дълъг, по-къс .	1 2 3 4 5
ОКОЛЕН СВЯТ	Разбира функциите и предназначението на предмети, които ползва ежедневно.	1 2 3 4 5
	Описва диви и домашни животни (тяло и неговите части) .	1 2 3 4 5
	Познава типични признаци на времето в природна местност и сезона (гъжд, сняг, град).	1 2 3 4 5
	Разпознава Слънцето, Луната и звездите в природни картини.	1 2 3 4 5
ИЗОБР. ИЗК.	Познава и назовава видове изобразителни материали.	1 2 3 4 5
	Разпознава образи на познати обекти в достъпни художествени творби.	1 2 3 4 5
КОНСТ. И ТЕХНОЛ	Подбира прибори за хранене.	1 2 3 4 5
	Има представа за устройства за информация и комуникация – телевизия, аудио устройства.	1 2 3 4 5

Съществителни имена

1. Детето назовава реални обекти (картинки) на: предмети от бита, храни, играчки, видове дрехи, често срещани животни, плодове и зеленчуци, честите на тялото и лицето, явления (гъжд, сняг, вятър), инструменти, използвани в ежедневни дейности (молив, четка, прибори, ...), средства за лична хигиена ...

Примерни инструкции и въпроси: *Донеси ми ...; Покажи ми картинката, на която има...; Какво е това?*

Глаголи

2. Детето показва (с жест, мимика)/ назовава действия, извършвани в реално време или на картинка

Примерни инструкции и въпроси: *Наблюдавайте възможностите на детето да изпълнява инструкции от едно действие; Покажи ми картинката, на която ...; Какво прави ...?*

- Глаголните времена – има връзка с разбиране на понятията за време – вчера, днес, утре
Примерни въпроси :Какво прави вчера?
Какво правиш сега?
Какво ще правиш утре?

Прилагателни

3. Детето, показва/използва понятия:

- за цвят (синьо, жълто, зелено, червено, кафяв, оранжев, бял, черен, лилав)
- за измерение (голям/малък; къс/ дълъг; нисък/висок; тежък/лек)
- разбира сравнителна и превъзходна степен на прилагателните имена със зрителна опора
- съчетава две характеристики (голямата червена топка)
- характеризиращи емоционални състояния (весел, тъжен, уплашен, сърдит)

Пример: подреждате три обекта (в триизмерното, двуизмерното или дигиталното пространство) и правите различни вариации на въпроси. Покажи „най-висок“, „най-голям“, „най-дълъг“, кой е по-къс, кой е по-нисък и т.н.

Местоимения

4. Детето разбира/ използва:

- лични (аз, ти, мой....);
- притежателни (мой, твой, негов ...);
- показателни (този, онзи, такъв, ...);
- въпросителни (кой, какъв, кое);

Обобщени понятия

Детето разбира и назовава понятията със зрителна опора – плодове, зеленчуци, дрехи, играчки, храна, животни (има отношение към формиране на понятия и категории).

Покажете картинка на гореузброените и попитайте „Как ще кажем с една дума? Това са ...” Ако е нужно дайте пример.

Съставяне на изречения. Свързване на изречения по смисъл

Детето употребява прости и прости разширени изречения в описанието на картинка с помощта на въпроси.

Какво виждаш на картинката ? Какво правят? Къде са ?

- Защо според теб ...?; Според теб как се чувстват?

IV. Разбира и употребява понятия за пространство и време

МАТЕ-МАТИКА	Определя мястото на предмет спрямо собственото си местоположение, като използва близо и далече.	1 2 3 4 5
	Ориентира се по основните посоки, като използва напред, назад, нагоре и надолу.	1 2 3 4 5
	Разпознава и назовава частите на денонощието: сутрин, обед, вечер, нощ.	1 2 3 4 5
	Разпознава и назовава годишните сезони.	1 2 3 4 5
	Ориентира се в последователността на събитията във времето, като използва в началото – после; по-рано – по-късно; преди – след това.	1 2 3 4 5
ИЗОБР. ИЗК.	Показва композиционни умения за подреждане и изобразяване на пространството.	1 2 3 4 5

Девето поставя при инструкция (посочва на картинка обект) / назовава различно местоположението на обект.

Сложи / Посочи къде е ...	
горе	да не
долу	да не
вътре	да не
вън	да не
в	да не
на	да не
под	да не
над	да не
до	да не
пред	да не
зад	да не
близо	да не
далеч	да не

Къде е	
горе	да не
долу	да не
вътре	да не
вън	да не
в	да не
на	да не
под	да не
над	да не
до	да не
пред	да не
зад	да не
близо	да не
далеч	да не

V. Умения за откриване на причинно-следствени връзки. Откриване на сходство/разлика между обекти (формирани на понятия и категории). Отношения между обекти. Математически умения (разбиране на количество). Работа с текст

МАТ.	Брои до пет в прав ред и отброява предмети до пет.	1 2 3 4 5
	Сравнява две предметни групи (до пет предмета) и ги назовава: поровно, повече и по-малко.	1 2 3 4 5
	Подрежда три предмета във възходящ и низходящ ред по височина.	1 2 3 4 5
БЕЛ	Определя ролята на героите от познати литературни произведения.	1 2 3 4 5
	Казва наизуст стихчета, гатанки и римушки и преразказва по дадени опори кратка приказка.	1 2 3 4 5
	Избира и изграе роли на герои от познати литературни произведения.	1 2 3 4 5
	Изразява отношението си към постъпките на даден герой.	1 2 3 4 5
ОКОЛЕН СВЯТ	Сравнява предмети, които са част от фолклорната празнична среда, и използва поздравя при употребата им (мартеници, китки, венци, тояжки, маски и др.).	1 2 3 4 5
	Познава основни жизнени потребности на животни от близката среда.	1 2 3 4 5
	Разбира необходимостта от грижи за растенията и животните.	1 2 3 4 5
	Различава плодове и зеленчуци, като ги класифицира в предметни игри по нагледни признаци.	1 2 3 4 5
ИЗОБР. ИЗК.	Умее да изгражда тематични рисунки по общ проект.	1 2 3 4 5
КОНСТ-РУИРАНЕ И ТЕХНО-ЛОГИИ	Разбира и следва поетапно демонстрирани указания при създаване на модел.	1 2 3 4 5
	Оценява по зададени 2-3 критерия изработени модели и ги включва в игрови дейности.	1 2 3 4 5
	Сравнява пътнически, товарни и превозни средства.	1 2 3 4 5

Откриване на сходство/разлика между обекти (формирани на понятия и категории). Отношения между обекти

Задачите, които се дават на детето, е добре първо да се изпълняват в триизмерното пространство и когато сме сигурни, че то е усвоило търсеното умение, се дават задачи в двуизмерното или дигиталното пространство. Белегът, по който се търси сходство/ разлика на тази възраст, е външен признак на обектите (вид, цвят, големина, форма, дължина, и др.)

- Признака за класификация може да бъде
 - видово-родов (растения, животни, превозни средства – по суша/по въздух/ по вода),

- функционалност на предметите (инструментите на готвача, инструментите на лекаря, ..),

- тема – фолклорен празник, личен празник, конкретна тема за рисуване или споделяне „Моего семейство“, ...

1. Детето сортира/групира (ако има нужда чрез посредник – еталон, шаблон, ...)

2. Детето допълва с предмет, който принадлежи към категорията (обяснява защо).

Коригира нарушена класификация (изключва предмет, който не принадлежи на групата – обяснява защо).

3. Детето извършва ритмика (редуване на обекти по определено свойство).

4. Детето извършва серияция (по възходящ или низходящ ред). Основните понятия, които се усвояват чрез този тип упражнения, са свързани със **степенуване на прилагателни**.

Например: „Подреди мечетата по големина – малко, по-голямо, най-голямо.“

Математически умения (разбиране на количество, броене, отброяване, сравняване)

Тук важи същото правило за изпълнението на задачите – първо в триизмерното пространство, после в другите.

1. Детето брои до 5 (или до повече) предмети, подредени линейно.

Пример: Подредени са моливи на масата, детето докосва всеки един и брои 1, 2, 3, ... Когато му зададете въпрос: „Колко са моливите?“, то не може да отговори.

2. Детето брои до 5 (или до повече) предмети, подредени в различни пространствени конфигурации.

3. Детето отброява до 5 (или до повече) предмети, подредени линейно/в различни пространствени конфигурации.

Пример: Огради от всичките рибки по 5.

4. Детето чрез практическите похвати за налагане и прилагане на предмети усвоява количественото равенство и **понятията „толкова – колкото“, „повече“, „по-малко“**.

Понятия, които детето трябва да разбира, за да може да изпълнява зададените задачи:

- свържи
- огради
- довърши
- сложи върху/ сложи до

- същите/ като тях/ еднакви/ които си приличат
- различни/ които не си приличат

Работа с текст

1. Детето **разпознава/назовава герой** от познато литературно произведение (от детски филм).
2. Детето **разпознава/назовава определен момент** (епизод) от познат текст.
3. Детето **отговаря на въпроси във връзка с познат текст** (от детски филм).
4. Детето **определя последователността в сюжета** (проследява причинно-следствените връзки) на литературно произведение (на филма) с помощта на илюстрации, спомагателни въпроси, ...
5. Детето възпроизвежда текст, като **проследява целия сюжет**, открива смисловите връзки между всички моменти
6. Детето **съотнася информацията от текста към собствения си опит**.
7. Детето **изразява отношението** си към литературното произведение (текста) и към личността и постъпките на героите от него.

ПРИЛОЖЕНИЕТО

Използването на предложения модел не изисква специална подготовка от страна на педагозите. Може да се рационализира неговото използване, като се пренесе във формат ексел. Тогава ще може да се получават и графични данни както за всяко отделно дете, така и за цялата група или клас.

ВМЕСТО ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Внимателното разглеждане на включеното съдържание позволява да се направят следните предложения.

Представените пет познавателни области може да се разглеждат в единство и да се търси системата от компетентности, които ще комуникират със способностите, идентифициране у детето на тази възраст.

Представените пет познавателни области може да се разглеждат самостоятелно или в единство, така че да се очертае по-широко ветрило от способности на детето, които да се развиват в посока на ключовите компетентности, т.е. по посока на тяхната социална значимост.

Представените пет области и ранжираните способности на детето във всяка от тях дават възможност за прецизиране на системата за обща и допълнителна подкрепа през годината.

Работата чрез модела при създаване на профил на способностите на детето в значителна степен ще улесни разработването на становище

и/или характеристика на детето от педагога в определен етап от неговото развитие.

Представеният модел може да бъде изведен като комплексен модел. Но ако учителят по обективни причини има насоченост за определен период само към някои от представените учебно-познавателни области, то тогава обобщената информация в документа може да работи само с определена секция. Това няма да наруши информативността на получените резултати.

Макар представеният документ да изглежда обемен, неговото използване може да намали в пъти работата по ориентиране, определяне и планиране на работата с учебното съдържание и личностното му ориентиране.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Balkanska, N. & Trosheva, A. (2014): Балканска, Н. & Трошева, А. (2014). Методика за оценка на способността за четене с разбиране при ученици с увреден слух, Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Факултет по начална и предучилищна педагогика, том 107, 149-165 [Balkanska, N. & Trosheva, A. (2014). Methodology for assessing reading comprehension ability in students with hearing impairment, *Annual of Sofia University "St. Kliment Ohridski", Faculty of Primary and Preschool Education*, vol. 107, 149-165].
- Evgenieva, E. (2017): Евгениева, Е (2017). Влияние на културните форми върху новаторските политики при интегриране на децата със специални образователни потребности, Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Факултет по начална и предучилищна педагогика, т. 109, 105-119, ISSN (print):0861-8216 [Evgenieva, E. (2017). The Influence of Cultural Forms on Innovative Policies for the Integration of Children with Special Educational Needs, *Annual of Sofia University "St. Kliment Ohridski", Faculty of Primary and Preschool Education*, vol. 109, 105-119, ISSN (print):0861-8216].
- Kuhn, T. (1977): Кун, Т. (1977). Логика и методология на науката. Структура на научните революции. Москва. [Kuhn, T. (1977). *Logic and methodology of science. The structure of scientific revolutions*. Moscow].
- Pencheva, D. (2022): Пенчева, Д. (2022). Менеджмента на учебно-познавателния процес при интегрирано обучение на деца и ученици със специални образователни потребности, СУ „Св. Кл. Охридски“
- Phileva, P. (2015): Филева, П (2015). Коммуникация за развитие в глобалното публично пространство, *Newmedia21.eu* , 05.10.2015. ISSN 1314-3794 [cited 01 June 2023]. Retrieved from <https://www.newmedia21.eu/analizi/komunikatsiya-za-razvitie-v-globalno-publichno-prostranstvo/> [Phileva, P. (2015). Communication for development in the global public space, *Newmedia21.eu* , 05.10.2015. ISSN 1314-3794 [cited 01 June 2023]. Retrieved from <https://www.newmedia21.eu/analizi/komunikatsiya-za-razvitie-v-globalno-publichno-prostranstvo/>].

- Ranev, A. (2014): Ранев, А. (2014). Управление на символната среда в класната стая, *Pedagogika*, vol.86, No8, 1232-1243. [Ranev, A. (2014). Managing the symbolic classroom environment, *Pedagogy*, vol.86, No8, 1232-1243].
- Дигитална трансформация и инфраструктура. [Digital transformation and infrastructure] Retrieved from unicef.org/bulgaria/media/9541/file/BGR-your-voice-your-future-digitalization-bg.pdf
- Наредба № 5 за предучилищното образование. [Regulation No 5 on pre-school education] Retrieved from <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2136850647>
- Наредба № 5 за общообразователната подготовка. [Regulation No 5 on general education] Retrieved from <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2136697599>
- НАРЕДБА за приобщаващото образование (обн. – ДВ, бр. 86 от 27.10.2017 г., в сила от 27.10.2017 г.; акм. 04.11.2021 г.) [Regulation for inclusive education (Ann. – 86 of 27.10.2017, in force from 27.10.2017; act. 04.11.2021 г.) Retrieved from <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2137177670>

За авторите:

Доц. д-р Емилия Евгениева е преподавател в Софийски университет „Св. Климент Охридски“, катедра „Музика и мултимедийни технологии“. Научните ѝ интереси са насочени към проблемите на езиковото обучение и възможностите то да стане своеобразно ядро на тяхното личностно развитие. Брой на публикациите повече от 50. Контакт: гр. София, Факултет по науки за образованието и изкуствата, бул. „Шипченски проход“ № 69А, 1574
E-mail: e.evgenieva@fppse.uni-sofia.bg

Д-р Десислава Пенчева е завършила магистърска и докторска програма в Софийски университет „Св. Климент Охридски“, катедра „Специална педагогика и логопедия“. Научните ѝ интереси са насочени към проблемите на мениджмънта на процеса на приобщаване и разработване на диагностични инструменти за оценка на способностите на децата в предучилищна възраст. Брой на публикациите 6.
Контакт: гр. Плевен, бул. „Владимир Вазов“ № 12
E-mail: pencheva_desi@abv.bg

About the authors:

Assoc. Prof. Dr. Emilia Evgenieva is a lecturer at Sofia University "St. Kliment Ohridski", Department of Music and Multimedia Technologies. Her research interests are focused on the problems of language learning and the possibilities for it to become a kind of core of their personal development. Number of posts more than 50
Contact: Address: Sofia, Faculty of Science for Education and Arts, bul. "Shipchenski проход" 69A, 1574
E-mail: e.evgenieva@fppse.uni-sofia.bg

Dr. Desislava Pencheva has completed a master's and doctoral program at Sofia University "St. Kliment Ohridski", Department of Special Pedagogy and Speech Therapy. Her research interests are focused on the problems of the management of the process of inclusion and development of diagnostic tools for assessing the abilities of children in preschool. Number of publications 6.
Contact: Pleven, 12 Vladimir Vazov Blvd.
E-mail: pencheva_desi@abv.bg